

Muhammed b. Ali el-Mâsercisî gibi âlimler anılabilir. Hayatının sonuna doğru Kahire'ye yerleşti ve İmam Şâfiî'nin ders verdiği yerde hocalık yaptı. 9 Receb 340 (11 Aralık 951) veya 21 Receb 340 (23 Aralık 951) tarihinde orada vefat etti ve İmam Şâfiî'nin kabri yakınına defnedildi. Muvaffakuddin b. Osman (ö. 615/1218) kabrinin ziyaretgâh olduğunu belirtir. *el-Mühezzebe* (Şîrâzî), *el-Vasîf* (Gazzâlî), *er-Ravza*'da (Nevevî) sıkça anıldığını ve Şîrâzî'nin *el-Mühezzebe*'de Ebû İshak künyesiyle Mervezî'yi kastettiğini belirten Nevevî onun Şâfiî ulemâsının imamı, mezhebin şeyhi olduğunu, Horasan ve Irak Şâfiî âlimlerinin tarikinin (mezhep imamının görüşünü) tesbitte yol ve yöntem ona dayandığını söyler (*Tehzib*, I/2, s. 175).

Eserleri. *Şerhu Muhtaşarı'l-Müzenî* (İmam Şâfiî'nin öğrencisi Müzenî'nin eserini yaklaşık sekiz ciltte şerhettiği ve bu esere ait en güzel şerhlerden biri olduğu kaydedilir), *Kitâbü't-Tavassu't beyne's-Şâfiî ve'l-Müzenî* (Müzenî'nin adı geçen eserde Şâfiî'ye itirazlarıyla ilgili olarak yazdığı bu eserde bazan onun görüşünü desteklemiş, bazan da karşı çıkmıştır), *el-Fuşûl fî ma'rifeti'l-uşûl, eş-Şurûf ve'l-veşâ'ik, el-Veşâyâ ve hisâbü'd-devr, Kitâbü'l-Huşûş ve'l-umûm.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 266; Ebû Âsim el-Abbâdî, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. G. Vitestam), Leiden 1964, s. 68-69; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VI, 11; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 112, 114, 115, 116, 117, 118; Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü'z-züvâr ilâ kubûri'l-ebrâr* (nşr. M. Fethî Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 482; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), V, 136; Nevevî, *Tehzib*, I/2, s. 175; a.mlf., *el-Mecmû'*, I, 70; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 26-27; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 375; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 105-106; Musannif, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1402/1982, s. 66-68, 96, 100; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi eş-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988, s. 144-145.

AHMET ÖZCEL

lar da bu bilgileri tekrarlamaktadır. Yâkût'un kaydettiğine göre atalarından İmam Ca'fer es-Sâdik'ın oğlu Muhammed ed-Dibâc'ın torunu Hüseyin b. Ali Bağdat'tan Kum'a göç etmiş, Mervezî'nin üçüncü dedesi Ebû Ali Ahmed b. Muhammed buradan ayrılarak Merv'e yerleşmişti. Mervezî, kendi ifadesine göre 22 Cemâziyelâhîr 572'de (26 Aralık 1176) Merv'de doğdu. İlk öğrenimine burada başladı ve Kadî Müntehabüddin Muhammed b. Süleyman el-Fakîhî'den ders aldı. Çıktığı hac yolculuğu sırasında 592'de (1196) Bağdat'a ulaşınca yolculuğa devam etmeyip bir süre bu şehirde öğrenimini sürdürdü. Bu arada uğradığı Hârizm, Herat, Nişâbur, Cürcân, Rey, Yezd, Şîraz, Râmhürmüz, Tüster ve Hemedan gibi yerlerdeki ulemâdan faydalandı. Başta ensâb olmak üzere Arap dili ve edebiyatı, hadis, usul, fıkıh ve nücûm konularında tanındı. Hocaları arasında Fahreddin er-Râzî, Mutarizî, Muhammed b. Sa'd ed-Dibâcî, Fahreddin Muhammed b. Muhammed el-Mâherevî, İsmâil b. Muhammed el-Kâşânî, Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî, Muhammed b. Mes'ûd el-Mes'ûdî, Abdullah b. Ömer es-Saffâr anılabilir.

Mervezî'nin Merv'e ne zaman döndüğü bilinmemekle birlikte 598'de (1202) Şîraz'da (*el-Fahrî*, s. 105, 140), 603'te (1207) Hârizm'de olduğu (a.g.e., s. 134) ve hocası Râzî'nin vefat tarihi olan 606'dan (1210) önce Merv'e geldiği anlaşılmaktadır. Fahreddin er-Râzî Merv'e geldiğinde onun önde gelen öğrencileri arasında yer alan Mervezî hocasının isteği üzerine *el-Fahrî* adlı eserini kaleme aldı. Hocası kitabı çok beğendi, kendisinin bu konuda onun talebesi olduğunu belirtti. Mervezî Merv'de kadılık yaptı ve ders verdi. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekte, Yâkût el-Hamevî'nin ondan rahmetle söz etmesinden (*Mu'cemü'l-üdeba'*, VI, 148) kendisiyle görüştüğü 614 (1217) yılı ile vefat ettiği 626 (1229) yılı arasındaki bir tarihte öldüğü anlaşılmaktadır. Mervezî'nin mezhebi hakkında bilgi bulunmakla birlikte Takıyyüddin et-Temîmî, muhtemelen fıkıh öğrendiği hocalarından Mâherevî'nin Hanefî olmasından dolayı onu da Hanefî âlimlerinin biyografisine dair eserine almıştır. O dönemde daha çok Türk asıllı hanedanların elinde kalan Merv'de kadılık yapması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Eserleri. Mervezî'nin günümüze ulaşan *el-Fahrî fî ensâbi't-Ṭâlibiyyîn* adlı eserinden başka aynı konuda çeşitli eserler yazdığı bilinmektedir. Hz. Peygam-

ber'le ve kendi zamanına kadar gelen soyu ile ilgili bu muhtasar eser, önsözde de belirtildiği gibi müellifin hocası Fahreddin er-Râzî'nin bu konuda kendisinden bir kitap yazmasını istemesi üzerine kaleme alınıp ona sunulmuştur. Râzî'nin lakabına nisbetle müellifin *el-Fahrî* adını verdiği kitap Mehdî er-Recâî tarafından neşredilmiştir (Kum 1409). Mervezî'nin diğer eserleri de şunlardır: *el-Fahrî*'de atıflarda bulunduğu, altmış cilt kadar olduğu kaydedilen *Hażîretü'l-kuds* ve bunun yirmi ciltlik muhtasarı *Büstânü's-şeref, Ğunyetü't-ṭâlib fî nesebi âli Ebî Ṭâlib, el-Mucez fî'n-neseb, Züddetü't-Ṭâlibiyye, Hulâsatü'l-İtreti'n-nebeviyye fî enşâbi'l-Müseviyye, el-Ma'ârif ve'l-elkâb, Nesebü sâdeti'l-Merâvize, el-Müşelleş fî'n-neseb.* Mervezî ayrıca ensâba dair çeşitli eserleri şecereli hale (müşeccer) getirmiştir (Yâkût, VI, 145-146).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ṭâlib el-Mervezî, *el-Fahrî fî enşâbi't-Ṭâlibiyyîn* (nşr. Mehdî er-Recâî), Kum 1409, s. 105, 134, 140, ayrıca bk. tür.yer.; Fahreddin er-Râzî, *eş-Şeceretü'l-mübâreke fî enşâbi't-Ṭâlibiyye* (nşr. Mehdî er-Recâî), Kum 1409, s. 106; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VI, 142-150; İbnü'l-Fuvatî, *Telhişu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dimaşk 1962, IV/1, s. 406-407; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 108-110; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 446; Temîmî, *eṭ-Tabakâtü's-seniyye*, II, 183-184; A'yanü's-Şî'a, III, 319-320; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâni'î's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, XVI, 125; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethulâh), I, 312; Âyetullah es-Seyyid Şihâbüddin el-Mar'âşî, *eḍ-Ḍav'ü'l-bedrî fî hayâti şâhibi'l-Fahrî* (Ebû Ṭâlib el-Mervezî, *el-Fahrî fî enşâbi't-Ṭâlibiyyîn* içinde), s. 5-22; Mehdî Selmâsî, "Ebû Ṭâlib Mervezî", *DMBİ*, V, 629-630.

AHMET ÖZCEL

MERVEZÎ, Muhammed b. Nasr

(محمد بن نصر المروزي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr
b. Yahyâ el-Mervezî
(ö. 294/906)

Şâfiî fakihî ve muhaddis.

202 (817) yılında Bağdat'ta doğdu. Babası Mervli olduğu için Mervezî nisbesiyle anılır. Gençliğini Nişâbur'da geçirdi. İlim tahsili için Horasan, Rey, Bağdat, Basra, Kûfe, Dimaşk, Medine ve Kahire'ye seyahatlerde bulundu. Aralarında Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî, Muhammed b. Mukâtil, Şeybân b. Ferruh, İshak b. Râhûye, Abdülvâhid b. Gıyâs, Hişâm b. Ammâr, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Rebî b. Süleyman el-Murâdî ve Amr b. Zürrâre-

MERVEZÎ, Ebû Ṭâlib

(أبو طالب المروزي)

Ebû Ṭâlib Azîzüddin İsmâil
b. Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî
el-Alevî el-Hüseynî
(ö. 614/1217'den sonra)

Ensâb âlimi, edip ve fakih.

Hiz. Hüseyin'in soyundandır. Hakkında en geniş bilgiyi 614 (1217) yılında Merv'de kendisiyle görüşen çağdaşı Yâkût el-Hamevî vermekte, daha sonraki kaynak-

nin bulunduğu âlimlerden hadis dinledi. Bu arada Kahire'de Şâfiî âlimlerinden mezhep fıkhnı tahsil etti ve Müzenî'den Şâfiî'nin eserlerini okudu. Öğrencileri arasında Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, İbnü'l-Ahrem, İbnü'l-Ciâbî, Muhammed b. İshak es-Serrâc, İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî ve İbnü's-Şarkî yer almaktadır. 260 (873-74) yılında ilmî seyahatlerini tamamladıktan sonra Nişâbur'a yerleşen Mervezî öğretim ve te'lif faaliyetlerinin yanında ticaretle de meşgul oldu. 275'te (888) Semerkant'a yerleşti ve Muharrem 294'te (Ekim - Kasım 906) burada vefat etti.

Döneminin önde gelen Şâfiî hukukçularından ve muhaddislerinden olan, Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Yahyâ ve İshak b. Râhûye ile birlikte Horasan bölgesinin dört büyük âliminden biri olarak kabul edilen Mervezî "ashâbü'l-vücûh" diye nitelendirilen müctehidler arasında yer alır. Özellikle hilâf ilminde geniş bilgi sahibiydi; onun sahâbe ve tâbiîn âlimlerinin fikhî ihtilâflarını çok iyi bildiği nakledilmektedir. Mervezî ayrıca ferâiz alanında müstakil eser yazan ilk müellifler arasında gösterilir.

Eserleri. 1. *İhtilâfû'l-ʿulemâʿ* (nşr. Seyyid Subhî es-Sâmerî, Bağdat 1401/1981; Beyrut 1406/1986). *İhtilâfû'l-fukahâʿ* (nşr. Muhammed Tâhir Hakîm, Riyad 1420/2000) olarak da bilinen ve hilâf türünün belli başlı örnekleri arasında yer alan eserde Ebû Hanîfe, İmam Malik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin yanı sıra Evzâî, İbn Şübrûme, İbn Ebû Leylâ, Ebû Sevr gibi günümüzde müntesibi bulunmayan mezhep imamlarının da görüşlerine yer verilmektedir. Ayrıca hemen her konuda Süfyân es-Sevrî'nin görüşlerinin zikredilmesi eseri bu âlimin fikirleri açısından temel kaynak durumuna getirmektedir. Müellif zaman zaman İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî, İbn Ebû Leylâ gibi müctehidlerin görüşlerini desteklemiştir. İbnü'n-Nedîm'in, *Kitâbü İhtilâfî'l-fukahâʿi'l-kebir* ve *Kitâbü İhtilâfî'l-fukahâʿi's-sagîr* adlı iki eserini kaydettiği Ahmed b. Nasr el-Mervezî ile (*el-Fihrist*, s. 266) Muhammed b. Nasr el-Mervezî muhtemelen aynı şahıstır. 2. *es-Sünne*. Sünnetin yeri, önemi, Kur'an âyetlerini tahsis ya da neshedip etmeyeceği gibi daha çok usûl-i fıkıhla ilgili konuları ihtiva etmektedir (nşr. Sâlim b. Ahmed es-Selefi, Beyrut 1408/1988). 3. *Taʿzîmü kadri's-salât* (nşr. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Füreyvâî, I-II, Medine 1406/1986). Bazı kaynaklarda

Mervezî'ye nisbet edilen *el-Müsned* adlı eserle (meselâ bk. Sezgin, II, 182; Brockelmann, III, 159) bu kitabın aynı eser olduğu ifade edilmektedir (Mervezî, *İhtilâfû'l-fukahâʿ*, neşredenin girişi, s. 47; Makrîzî, *Kitâbü Kıyâmi ramazân*, neşredenlerin girişi, s. 11). 4. *el-Veraʿ* (Sezgin, II, 182).

Mervezî'nin Makrîzî tarafından ihtisar edilen *Kıyâmü'l-leyl* (nşr. İbrâhim Muhammed el-Ali, Zerkâ 1413/1993), *Kitâbü Kıyâmi ramazân* (nşr. M. Ahmed Âşûr - Cemâl Abdülmün'im el-Kûmî, Kahire 1994) ve *Kitâbü Şalâti'l-vitr* (nşr. M. Ahmed Âşûr - Cemâl Abdülmün'im el-Kûmî, Kahire 1993) isimli eserleri, ayrıca *Muhtaşaru Kıyâmi'l-leyl* ve *Kıyâmi ramazân ve Kitâbi'l-Vitr* adıyla bir arada neşredilmiştir (nşr. Abdüttewvâb el-Mülânî, Lahor 1320/1902; Beyrut 1983); nşr. Abdüşşekûr el-Eserî, Sangala Hill [Pakistan], 1389/1969). Mervezî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Ferâʿiz*, *el-İcmâʿ*, *el-İmân*, *el-İntifâʿ bi-cülûdi'l-meyte*, *Refʿu'l-yedeyn fi's-salât*, *er-Rûh*, *eş-Şıyâm*, *Suʿâlâtü Muhammed b. Nasr*, *el-Kasâme*, *el-Küsûf*, *er-Red ʿalâ İbn Kuteybe*.

BİBLİYOGRAFYA :

Mervezî, *İhtilâfû'l-fukahâʿ* (nşr. M. Tâhir Hakîm), Riyad 1420/2000, neşredenin girişi, s. 23-53; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 266; Nevevî, *Tehzîb*, I, 92-94; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelaʿ*, XIV, 33-40; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 650-653; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 144-145; Safedî, *el-Vâfi*, V, 111; Sübkî, *Tabakât*, II, 246-255; Makrîzî, *Kitâbü Kıyâmi ramazân* (nşr. M. Ahmed Âşûr - Cemâl Abdülmün'im el-Kûmî), Kahire 1994, neşredenlerin girişi, s. 7-12; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâʿi's-Şâfiʿiyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-selâfeti'd-dîniyye), I, 52-53; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1468-1469; *Hediyetü'l-ʿârifîn*, II, 21; Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî* (trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî - Fehmî Ebû'l-Fazl), Kahire 1978, II, 181-182; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 159; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi eş-Şâfiʿiyye*, Beyrut 1409/1988, s. 70-72; Mevsem b. Münîr en-Nefî, *el-İmâm Muhammed b. Nasr el-Mervezî*, Riyad 1416, I, 43-108; Cl. Gilliot, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1994 à 1996", *MIDEO*, XXIII (1997), s. 388-389.

HALİT ÜNAL

MERYEM

(مريم)

Hız. İsmâ'nın annesi.

İslâm'da üstün nitelikleri sebebiyle yüceltilen, iffet ve itaat simgesi bir şahsiyet olarak gösterilen Meryem, Hristiyanlık'ta "tanrı doğuran" olarak nitelenmekte,

hristiyanların ibadet hayatında önemli bir yer tutmakta, onun da Hız. İsmâ gibi aslı günahattan uzak olduğuna ve öldükten sonra semaya yükseldiğine inanılmaktadır.

Adı. Gerek apokrif İnciller'den *Protevangelium*'a (Amiot, s. 51) gerekse Kur'an-ı Kerim'e göre (Âl-i İmrân 3/36) Meryem adı ona annesi tarafından verilmiştir. Meryem İbrânice'de Miryâm (Miriam), Süryânice ve Ârâmice'de Maryam, Tevrat'ın Yunanca tercümesinde (Septuaginta) Mariam şeklindedir. Eski Ahid'de Miryâm kelimesi sadece Hız. Mûsâ'nın kız kardeşi için kullanılırken (Çıkış, 15/20; Sanyılar, 26/59) Yunanca yazılmış olan Yeni Ahid'de Hız. Mûsâ'nın kız kardeşi gibi Hız. İsmâ'nın annesi de çoğunlukla Mariam, bazan da Maria olarak adlandırılmakta, Kitâb-ı Mukaddes'in Latince tercümesinde (Vulgate) ise Maria şeklinde geçmektedir. Miryâm kelimesinin menşei ve anlamı tartışmalıdır. Kelimeyi birleşik kabul edenlerden bir kısmı, aslının *mar* (acı) ve *yâm* (deniz) kelimelerinden oluştuğunu ileri sürmüşse de bunun doğru olmadığı, İbrânice'de acı deniz için *mar-yâm* değil *yâm-mar* denilmesi gerektiği belirtilmektedir. "İsyan" mânasındaki *merî* ile bağlantılı olarak "onların isyanı" anlamına geldiği de söylenmiş, fakat bu görüş bir genç kıza böyle bir ismin verilemeyeceği, Nehemya'daki (9/17) kelimenin basit bir hece birleşmesi olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Ârâmice'de "efendi" mânasındaki *mâriden* hareketle "denizin efendisi, sahibesi", kokulu bir reçine adı olan "mür"ün İbrânice'deki karşılığı olan *mor* ile "denizin hoş kokusu"; "damla" mânasındaki *mardan* hareketle "denizin damlası" (*stilla maris*) anlamları da ileri sürülmektedir. Bu sonuncusu zamanla "denizin yıldızı" (*stella maris*) şekline dönüşmüş ve çok yaygınlaşmıştır. "Sevilen" anlamındaki Mısır kökenli *meriden* geldiği, "tanrı" mânasındaki *Yah* ile birleşerek "Tanrı'nın sevgilisi" anlamını taşıdığı da belirtilmektedir. Kelimeyi birleşik kabul etmeyenlere göre ise türediği köke göre "ümit, acı, yükseklik, isyan, efendi, sâhibe, aydınlatan, gösteren, mağrur, şişman, güzel" gibi değişik mânalar verilmiştir (DB, IV/1, s. 774-776; Patsch, s. 26-27; Ashe, s. 51). İslâmî kaynaklarda Meryem kelimesinin *reym* kökünden "istemek, bir yerden ayrılmak" anlamında Arapça menşeli bir kelime olduğunu söyleyenler bulursa da aslının İbrânice olup Arapça'ya Süryânice'den geçtiği (*Lisânü'l-Arab*, "rîm" md.; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîki, s. 586-587; Jeffery, s. 262) ve "ibadet eden"